

ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ Α' ΚΑΙ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΥ Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑ

ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ Α΄ ΚΑΙ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ*

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΥ Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑ
Λέκτορος Βυζαντινής Ἱστορίας Δ.Π.Θ.

Ἀπὸ τὸ 1341 ἀσκεῖται στὴ μονὴ τῶν Ἰβήρων ὁ ἱερομ. Κάλλιστος. Προηγούμενως μόναζε στὴ σκήτη τοῦ Μαγουλά, ἡ ὁποία κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἦταν ἐξάρτημα τῆς Ἰβήρων. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ Κάλλιστος εἶναι ἐξαρχηματικός τῆς μονῆς αὐτῆς πολὺ νωρὶς¹.

Στὶς 26 Μαρτίου 1342 μεταβαίνει στὴ βασιλεύουσα, συνοδεύοντας μαζί με ἄλλους πρόκριτους πατέρες τοῦ ᾠθω τὸν Πρῶτο Ἰσαάκ. Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 14ου αἰῶνα τὸ ᾠρος γνωρίζει τὴ δεύτερη περίοδο γενικῶν ταραχῶν, ἡ ὁποία, με τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Πρῶτο Ἰσαάκ τὸ 1316 περίπου, εἰσέρχεται σὲ ὑφεση, πὺν ὁμως ὑποτροπιάζει πρὸς τὸ τέλος τῆς θητείας του. Σκοπός, λοιπόν, τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἡσυχίας στὸν Ἱερὸ Τόπο, ὑπόθεση στὴν ὁποία συνέβαλε

* Βασικὲς σκέψεις τῆς μελέτης αὐτῆς ἀποτελέσαν ἀνακοίνωση τοῦ συγγραφέα στὴν Ἡμερίδα με θέμα «Ὁ ἅγιος Κάλλιστος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ σερβικὴ κατοχὴ στὶς Σέρρες», πὺν ὁργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἱ. Μ. Σερρών καὶ Νιγρίτης, τὸ Δῆμο Σερρών καὶ τὸ Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης καὶ ἔλαβε χώρα στὶς Σέρρες στὶς 15 Ἰουνίου 2002 ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἰπουργείου Πολιτισμοῦ.

1. Βλ. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou – V. Kravari, με τὴ συνεργασία τῆς H. Métrénéli, *Actes d'Iviron IV, de 1328 au début du XVIe siècle*, Παρίσι 1995 [στὸ ἐξῆς: *Iviron IV*], σ. 5· Παν. Κ. Χρήστου, *Τὸ ᾠγιον ᾠρος. Ἀθωνικὴ Πολιτεία – ἱστορία, τέχνη, ζωὴ*, Π.Ι.Π.Μ., Ἀθήναι 1987, σ. 66· «Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ», Ἱεροειδικὸς τόμος ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων... σπὸ *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, τόμ. Β', Θεσ/νίκη 1966, σ. 578, ὅπου ὑπογράφει «Ὁ ἐν τῇ τοῦ Μαγουλά σκήτει καὶ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Κάλλιστος»· Δημ. Β. Γόνης, *Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α΄* (ἰδιὸν διατ.), Ἀθήναι 1980 [στὸ ἐξῆς: Γόνης, *Κάλλιστος*], σσ. 22, 325-327 & passim (βασικὸ ἀνάγνωσμα)· Albert Failler, *La déposition du patriarche Calliste Ier (1353)*, Παρίσι 1973, εἰσαγωγή & passim καὶ Χαρ. Βουρουτζίδης, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κάλλιστος Α΄*, Σέρρες 2002.

Ἡ μονή τοῦ Ἄλυπτιου, ἤδη κελλι τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων.

σημαντικά ὁ τότε ἱερομ. Κάλλιστος². Ἔλαβε μέρος (1344-1345) ὡς μέλος ἀγιορείτικης ἐπιτροπῆς στοῦ διωγμὸ κατὰ τῶν αἰρετικῶν Βογομίλων τοῦ Ἁγίου Ὁρους³.

Στις 10 Ἰουνίου 1350, ἡμέρα Πέμπτη, ὁ Κάλλιστος ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὲ τριήρη πού ἔστειλε ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς φθάνει στὴ βασιλεύουσα, γιὰ νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του. Μετὰ ἀπὸ τρία περίπου χρόνια, στις 15 Αὐγούστου τοῦ 1353, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Θρόνο, στὸν ὁποῖο θὰ ἐπανέλθει, μετὰ ἀπὸ

2. Γιὰ τὰ θέματα τῆς παραγράφου αὐτῆς βλ. V. Laurent, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, vol. I, fasc. IV, Παρίσι 1971, ἀριθ. 1590, σσ. 373-374, ἀριθ. 1595, σσ. 377-378, ἀριθ. 1596, σσ. 378-379, ἀριθ. 1602, σ. 384, ἀριθ. 1604, σσ. 385-386, ἀριθ. 1605, σσ. 386-388, ἀριθ. 1615, σσ. 408-409, ἀριθ. 1617, σσ. 410-411, ἀριθ. 1618, σσ. 411-413, ἀριθ. 1619, σ. 413, ἀριθ. 1656, σσ. 450-451, ἀριθ. 1657, σσ. 451-454, ἀριθ. 1658, σ. 454, ἀριθ. 1659, σσ. 455-456, ἀριθ. 1756, σσ. 535-536, ἀριθ. 1780, σσ. 558-559· J. Bompaire, *Actes de Χέροποιτου*, Παρίσι 1964, Appendice II, σσ. 239-241· N. Oikonomidès, *Actes de Docheiariou*, Παρίσι 1984 [σὺ ἐξῆς: *Docheiariou*], ἀριθ. 24, σσ. 175-176, ἀριθ. 30, σσ. 193-196· Διον. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς. Ἀρχές καὶ ὀργάνωση*, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1992 [σὺ ἐξῆς: Παπαχρυσάνθου, *Μοναχισμὸς*], σ. 329 καὶ Γόνης, *ὄπ.π.*, σ. 53.

3. Βλ. Γόνης, *ὄπ.π.*, σσ. 22, 51 σημ. 2, 110-111 & σημ. 1, 325.

μιὰ σύντομη πατριαρχία τοῦ Φιλόθεου Κόκκινου, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1355 καὶ θά τὸν διατηρήσει μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1363⁴.

Πέμπτος κατὰ σειρὰ ἀγιορείτης πατριάρχης ὁ Κάλλιστος ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὸν Ἱερό Τόπο.

Ἔτσι, τὸ 1350(;) ὁ Κάλλιστος μὲ «σιγιλιῶδες γράμμα» ἐπικυρώνει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Ἀλυπίου (Πέτρου καὶ Παύλου), τὰ ὁποῖα οἱ αὐτοκράτορες Ἀνδρόνικοι Β' καὶ Γ' καὶ Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς τῆς εἶχαν χορηγήσει, μετὰ ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τῶν μοναχῶν τῆς⁵. Ἡ ἄλλοτε βασιλικὴ καὶ πατριαρχικὴ μονὴ τοῦ Ἀλυπίου σήμερα εἶναι τὸ κελλὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἐνα ἄλλο γεγονός, στὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἐμπλέκεται ὁ ἅγιος πατριαρχης, εἶναι ἡ ὑπόθεση τοῦ ἀγιορείτη ἱερομ. Νίφωνα, κατηγορούμενου γιὰ Μεσσαλιανισμό. Ὁ Νίφων ὑπῆρξε ἠγούμενος κάποιας ἀγιορείτικης μονῆς καὶ Πρῶτος ἀπὸ τὸ 1347 ἕως τὸ 1350. Δικάσθηκε καὶ ἀθωώθηκε τρεῖς φορὲς: α) ὡς ἠγούμενος, ἀπὸ ἀγιορείτικο δικαστήριον, στὸ ὁποῖο προήδρευε ὁ «ἀρχιερεὺς Ἐρισσοῦ», μητροπολίτης Ἰάκωβος, γύρω στὸ 1344, β) ὡς Πρῶτος, ἀπὸ τὸ ἴδιο δικαστήριον, στὸ ὁποῖο προήδρευε ὁ «μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπέριτος καὶ ἔξαρχος πάσης Θετταλίας, κατὰ τύχην παρατυχῶν ἐκεῖσε», στὰ τέλη τοῦ 1347 καὶ γ) ὡς πρῶτον Πρῶτος στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχε ἀκολουθήσει τὸν Κάλλιστο, ἀπὸ συνοδικὸ δικαστήριον. Δὲν πρέπει νὰ ταυτισθεῖ ὁ Νίφων μὲ τὸν ἠγούμενον τῆς Λαύρας τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας ἐκ τῶν ταραξιῶν τῆς «παρακλελεύσεως» τοῦ 1359(;) , ποὺ θά δοῦμε παρακάτω⁶.

4. Βλ. Ioannis Cantacuzeni, *Eximperatoris Historiarum*, τόμ. III, Βόννη 1832, σ. 106· Μαν. I. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης (36-1884)*, ἐπιμ. Νικ. Λ. Φοροπούλου, Ἀθῆναι ²1996 [στὸ ἐξῆς: Γεδεών, *Πατρ. Πίνακες*], σσ. 320-322 καὶ 323-325· ΘΗΕ 7 (1965), σσ. 264-265· *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, τόμ. 5, Βιέννη 1981, ἀριθ. 10478, σσ. 44-46· *The Oxford Dictionary of Byzantium*, τόμ. 2, Νέα Ὑόρκη-Ὁξφόρδη 1991, σ. 1095 καὶ παραπάνω σημ. 1. Γιὰ τὴ χρονολόγησιν βλ. J. Darrouzès, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, vol. I, fasc. V, Παρίσι 1977 [στὸ ἐξῆς: Darrouzès, *Regestes*], σσ. 253 καὶ 309.

5. Βλ. P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Παρίσι ²1988, ἀριθ. 22, σσ. 93-95 & 360-362· πρβλ. Ν. Παπαδημητρίου-Δούκας, *Ἀγιορείτικοὶ Θεσμοὶ (843-1912/13)*, Ἀθῆνα - Κομοτηνὴ 2002 [στὸ ἐξῆς: Παπαδημητρίου-Δούκας, *Θεσμοί*], σ. 205.

6. Βλ. Fr. Miklosich - J. Müller, *Acta et diplomata graeca Medii Aevi*, τόμ. 1, Βιέννη 1860 [στὸ ἐξῆς: MM I], ἀριθ. CXXXIII, σσ. 296-300 = Porfirij Uspenskij, archim., *Vostok christianskij. Afon. Istorija Afona*, Častj III, Otdělenie vtoroe, 2, Opravdanija istorii Afona (t.e. priloženija k etomu otděleniju), izdanie IAN pod redakciju P.A. Syrku, Sankt - Peterburg 1892, ἀριθ. 53, σσ. 918-923· πρβλ. Παπαχρυσάνθου, *Μοναχισμός*, σσ. 366-368, ἰδιαίτ. σημ. 109 μὲ τίς ἐκεῖ παραπομπές.

Με «σιγιλιωδεις υπόμνημα» λίγο μετά τον Ίούλιο 1351 ο πατριάρχης Κάλλιστος επιβεβαιώνει περιουσία και προσόδους της μονής των Ίβήρων, σύμφωνα με χρυσόβουλλο του Ίωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού της αυτής χρονολογίας⁷. Από τα δύο προαναφερόμενα έγγραφα μαθαίνουμε και για τις κτήσεις της μονής στην περιοχή των Σερρών. Αυτές είναι: α) μονύδριο τιμώμενο στο όνομα του Ἁγίου Ἰωάννου του Θεολόγου μαζί με τους μύλους, τὰ ἀμπέλια, τούς παροίκους, τὴ γῆ ποὺ κατὰ καιροὺς ἀπέκτησε καθὼς καὶ τὰ σπίτια μέσα στὴν πόλη τῶν Σερρῶν, β) κοντὰ στοὺς παραπάνω μονύδριο γῆ, ὀνομαζόμενὴ τοῦ Ἰασίτου, δωρεὰ τῆς κόρης τοῦ Παλαιολόγου Συναδηνοῦ, γ) ἀγρίδιο (μονύδριο;) ὀνομαζόμενὸ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων μαζί με τούς μύλους του, δ) μονύδριο τιμώμενο στὸν Ἅγιο Νικόλαο, μαζί με τὰ σπίτια ποὺ κατέχει μέσα στὴν πόλη τῶν Σερρῶν καὶ ε) μονύδριο στὴν Τρεβέσαινα (ἐγκαταλειμμένο σήμερα χωρὶς στὴν κοινότητα Οἰνουσσῶν), με τὴν περιουσία του καὶ τούς μύλους ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ γιατρός Κωνσταντῖνος Ξανθόπουλος. Διαβλέπω, ἐπίσης, ὅτι πίσω ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικό ἐγγράφο εἶναι ὁ Κάλλιστος, ποὺ θέλησε νὰ εὐεργετήσει τὴ μετάνοιά του. Ὅμως τὸ θέμα αὐτὸ χρήζει περαιτέρω ἔρευνας⁸.

Γύρω στοὺς 1351/52(;) ὁ Κάλλιστος με διάταξη πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς Λαύρας Ἰάκωβο Τρικανὰ «ᾠρισεν» νὰ ψάλλεται ὁ ὕμνος πρὸς τὴ Θεοτόκο «Ἐπί σοι χαίρει, κεχαριτωμένη, πᾶσα ἡ κτίσις» κατὰ τὴ λειτουργία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου⁹.

Περὶ τὸ Σεπτέμβριο ἢ Ὀκτώβριο τοῦ 1353, δηλ. στὶς ἀρχὲς τῆς πατριαρχίας του, ὁ διάδοχος τοῦ Κάλλιστου Φιλόθεος Κόκκινος με ἀπειλητικὰ γράμματα («ψηφίσματα») ἀπαγορεύει στοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἄθω νὰ δεχθοῦν τὸν πρῶτον πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἀπῆλθε ἀρχικὰ στὴ μονὴ Ἁγίου Μάμαντος Κωνσταντινουπόλεως καὶ στὴ συνέχεια στοὺς Γαλατὰ καὶ στὴν Τένεδο. Τὰ προληπτικὰ αὐτὰ μέτρα εἶναι φυσιολογικὰ στὴν ἀρχὴ μιᾶς πατριαρχίας καὶ μάλιστα με τὶς συνθήκες, ποὺ ἐκλέχθηκε ὁ Φιλόθεος¹⁰.

Με γράμμα («γράφομεν») τοῦ θέρους 1355 πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο ὁ πατριάρχης Κάλλιστος τὸν ἐνημερώνει ὅτι ὁ μέγας

7. Γιὰ τὸ σιγίλλιο τοῦ Κάλλιστου βλ. *Iviron* IV, ἀριθ. 92, σσ. 130-135· γιὰ τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη ΣΤ' βλ. *δπ.π.*, ἀριθ. 91, σσ. 123-130.

8. Γιὰ τὴν περιουσία τῆς Ίβήρων στὴν περιοχή τῶν Σερρῶν βλ. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou – V. Kravari, με τὴ συνεργασία τῆς H. Métréveli, *Actes d'Iviron* III, de 1204 à 1328, Παρίσι 1994, σ. 42 & *Iviron* IV, σ. 35.

9. Βλ. Darrouzès, *Regestes*, ἀριθ. 2459, σ. 383· πρβλ. *Lavra* IV, σ. 34.

10. Βλ. Darrouzès, *Regestes*, ἀριθ. 2348, σ. 286 καὶ Γεδεών, *Πατρ. Πίνακες*, *δπ.π.*

ἐταιρειάρχης Ταρχανειώτης ἀντιποιεῖται τοῦ κτήματος τῆς Ἑρμῆλειας (κεντρική Χαλκιδική), τὸ ὁποῖο ὁ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ σὺρ Μουρίνος εἶχε πουλήσει πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια στὴ μονὴ Δοχειαρίου, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ δώσει ἐντολὴ στὸν Ταρχανειώτη νὰ ἀποκαταστήσει ὅ,τι ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ νὰ παύσει νὰ ἐνοχλεῖ ἄδικα τοὺς μοναχοὺς του¹¹.

Ἄπο ἄλλο «γράμμα» τοῦ Κάλλιστου τοῦ Σεπτεμβρίου 1355 προκύπτει ἡ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης. Οἱ Δοχειαριῖτες χρωστοῦσαν στὸ σὺρ Μουρίνο ἕνα μέρος τοῦ τιμήματος, ὁ ὁποῖος προφανῶς προσέφυγε στὸν Ταρχανειώτη. Ἔτσι, μὲ τὴν εὐκαιρία ἄλλων θεμάτων, οἱ Δοχειαριῖτες μετέβησαν στὴν Πόλη καὶ κατέβαλαν τὰ ὀφειλόμενα στὸν πωλητὴ ἐνώπιον τοῦ πατριάρχη. Στὸ κτῆμα τῆς Ἑρμῆλειας, σύμφωνα μὲ διαβεβαίωση τοῦ σὺρ Μουρίνου, περιλαμβανόταν καὶ ὁ ἐκεῖ νερόμυλος, τὸν ὁποῖο ὁμως οἱ Ξηροποταμινοὶ κατεῖχαν μὲ μισθωτήριο. Οἱ τελευταῖοι εἶχαν προσφύγει προηγουμένως στὸν πατριάρχη καὶ εἶχαν λάβει γράμμα («γραφή») ποῦ δὲ σώζεται, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Κάλλιστος ἀποφαινόταν ὅτι οἱ Δοχειαριῖτες ζημίωναν τοὺς Ξηροποταμινοὺς, ἰσχυριζόμενοι ὅτι στὴν ἀγοραπωλησία περιλαμβανόταν καὶ ὁ παρακείμενος μύλος¹². Μετὰ τὰ παραπάνω ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει τὴν ἐνώπιόν του συμφωνία καὶ παραγγέλλει νὰ μένουν στὸ ἐξῆς οἱ Δοχειαριῖτες ἀνενόχλητοι καὶ στὸ κτῆμα καὶ στὸ νερόμυλο¹³.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἦλθε ξανά στὴν ἐπιφάνεια τὸ 1370, κατὰ τὴ δευτέρη πατριαρχία τοῦ Φιλόθεου, χωρὶς ὁμως νὰ ἀλλάξει κάτι¹⁴.

Μεταξὺ Ἰανουαρίου 1355 καὶ Δεκεμβρίου 1356 ὁ Κάλλιστος ἐπιβεβαιώνει μὲ «σιγιλλωδὲς γράμμα» ὅτι τὸ καθολικὸ τῆς Ἰβήρων θὰ «κατέχεται καὶ ψάλλεται» ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας μοναχοὺς τῆς μονῆς, ἐνῶ οἱ Ἰβηρες θὰ κατέχουν τὸ ναὸ τῆς «Θεομήτορος τῆς Πορταΐτισης». Ὁ ἡγούμενος καὶ ὁ ἐκκλησιάρχης θὰ ἐκλέγονται μεταξὺ τῶν ἑλλήνων μοναχῶν, ποῦ εἶναι ἱκανοὶ νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα τῶν δύο πλευρῶν, ἐνῶ τὰ λοιπὰ διακονήματα θὰ κατανέμονται ἀδιακρίτως.

Ἡ ὑπόθεση ἀντιμετωπίσθηκε λίγο νωρίτερα ἀπὸ τὸν Πρῶτο Ἱερομ. Ἀρσένιο, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβεῖ ἐπιτόπου. Ὁ Ἀρσένιος ἀπομάκρυνε τοὺς Ἰβηρες μοναχοὺς ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τοποθέτησε Ἕλληνες ἐπικεφαλῆς ὄλων τῶν διακονημάτων. Οἱ Ἰβηρες δὲν συμφώνησαν καὶ τὸ θέμα ἐπανεξετάσθηκε ἀπὸ τὸν Πρῶτο Ἱερομ. Θεοδοσίο μαζί μὲ τὴ Σύνταξη καὶ πα-

11. Βλ. *Docheiariou*, ἀριθ. 31, σσ. 197-199.

12. Βλ. *Darrouzès, Regestes*, ἀριθ. 2388, σσ. 320-321.

13. Βλ. *Docheiariou*, ἀριθ. 32, σσ. 199-201· πρβλ. *Darrouzès, ὁπ.π.*, ἀριθ. 2389, σ. 321.

14. Βλ. *Docheiariou*, ἀριθ. 39, σσ. 221-223 καὶ ἀριθ. 40, σσ. 224-231.

ρουσία τῶν μητροπολιτῶν Τραϊανουπόλεως, Ἱερισσοῦ καὶ Αἴνου. Αὐτὴ ἡ ἀπόφαση, ποὺ ἔλαβε τὴ μορφή «ἐγγράφου πράξεως», ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Ε' μὲ διάταγμα. Δυστυχῶς τὰ δύο αὐτὰ ἐγγράφα δὲ σῶζονται. Στὴ συνέχεια ἐπικυρώθηκαν μὲ τὸ προαναφερόμενο σιγίλλιο τοῦ Κάλλιστου¹⁵.

Τὸ αἰτιολογικὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ ὑπερέχουν «ἀριθμῶ καὶ πνευματικοῖς προτερήμασι... τῶν Ἰβήρων». Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀρχὴ τῶν διενέξεων μεταξὺ τῶν δύο μερῶν νὰ ἀνατρέχει στὴ λατινοκρατία, ὅταν, μετὰ ἀπὸ πίεση τῶν λατίνων, οἱ γεωργιανοὶ μοναχοὶ δῆλωσαν ὑποταγὴ στὴν Ἁγία Ἐδρα¹⁶, καὶ νὰ ἐντάθηκαν αὐτὲς ἀργότερα στὴν περίοδο τῆς Σερβοκρατίας¹⁷ καὶ τοῦ ἡσυχασμοῦ¹⁸.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1355 καὶ 1356 ὁ πατριάρχης Κάλλιστος σὲ «σιγίλλιδες γράμμα» ἐκθέτει πῶς τὸ ἐρειπωμένο κελλί τοῦ Καλλιγράφου παραχωρήθηκε στὴ μονὴ Δοχειαρίου. Εἰδικότερα, ἀναφέρει ὅτι δόθηκε ὡς ἀποζημίωση ἀπὸ τὴ σύναξη τῶν Καρυῶν ἔναντι ποσοῦ τριακοσίων καὶ πλέον ὑπερπύρων, ποὺ κατέβαλε τὸ μοναστήρι αὐτὸ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση μελῶν τῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντός τους εἶχαν πέσει αἰχμάλωτοι στὰ χέρια τῶν τούρκων πειρατῶν. Μετὰ ἀπὸ ὅσα προεκτέθηκαν, ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει τὴν παραπάνω παραχώρηση¹⁹.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1357 ὁ πατριάρχης Κάλλιστος μὲ «σιγίλλιδες γράμμα»²⁰ ἐπιβεβαιώνει α) «γράμμα» τοῦ Πρώτου Δωρόθεου καὶ τῆς Σύναξης, ποὺ δὲ σῶζεται, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωρήθηκε στὸ μεγάλο πριμικῆριο Ἀλέξιο, συμπέθερο τοῦ Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου, τὸ κελλί τοῦ Ραβδούχου «ἡφανισμένον τελείως ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν», γιὰ νὰ τὸ ξαναχτίσει μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ ἀδελφοῦ του πρωτοσεβαστοῦ Ἰωάννη, γαμπροῦ τοῦ αὐτοκράτορα «καὶ ἐντεῦθεν κατέχωσι τοῦτο ὡς κτήτορες κατὰ τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα» καὶ β) «Χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ Ἰωάννη Ε' Πα-

15. Βλ. *Iviron IV*, ἀριθ. 93, σσ. 136-141· ἐπίσης, Παπαδημητρίου - Δούκας, *Θεσμοί*, σσ. 205-206, μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

16. Βλ. Νικ. Γ. Ζαχαρόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴ Φραγκοκρατία*, Θεσ/νίκη² 1984, σ. 138 καὶ Παπαδημητρίου-Δούκας, *δ.π.π.*, σ. 166, μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

17. Βλ. Darrouzès, *Regestes*, ἀριθ. 2396, σσ. 327-328 (Critique).

18. Βλ. *Iviron IV*, σ. 5.

19. Βλ. *Docheiarou*, ἀριθ. 30, σσ. 193-196· πρβλ. *δ.π.π.*, ἀριθ. 24, σσ. 172-182.

20. Βλ. V. Kravari, *Actes du Pantocrator*, Παρίσι 1991 [στὸ ἐξῆς: *Pantocrator*], ἀριθ. 5, σσ. 79-81· πρβλ. Ἄντ. Πάρδος, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Παντοκράτορος. Ἐπιτομὲς ἐγγράφων, 1039-1801*, Μέρος Α', Ε.Ι.Ε. / Ι.Β.Ε., Ἀθήνα 1998 [στὸ ἐξῆς: Πάρδος, *Παντοκράτορος*], ἀριθ. 7, σσ. 35-36.

λαιολόγου, τῆς αὐτῆς χρονολογίας μετὸ πατριαρχικὸ σιγίλλιο, μετὸν ὁποῖο ἐπικυρώνεται τὸ παραπάνω «γράμμα» τοῦ Πρώτου Δωρόθεου²¹. Βασικὴ προϋπόθεση, σύμφωνα μετὰ τὰ ἔγγραφα, εἶναι ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ δὲν θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ προσηλώσουν σὲ ἄλλη μονὴ τὸ κελλί, τὸ ὁποῖο θὰ διοικεῖται πνευματικὰ ἀπὸ τὸν Πρῶτο. Ἡ παραχώρηση τοῦ Ραβδούχου εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἴδρυσης τῆς μονῆς Παντοκράτορος.

«Προτροπῆ» τοῦ Κάλλιστου τὸν Αὐγουστο τοῦ 1358 ὁ μητροπολίτης Χριστουπόλεως Μακάριος καὶ ὁ μέγας σκευοφύλακας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐνημερώνουν τὴν Ἄννα Τορνικίνα, τὴν πιγκέρνισσα, σχετικὰ μετὰ τὶς νομικὰς συνέπειες τῆς δωρεᾶς τῆς πρὸς τοὺς δύο κτήτορες τῆς μονῆς Παντοκράτορος Ἰαλέξιο καὶ Ἰωάννη²².

Μετὰ «παρακέλευσιν» τοῦ 1359(;) ὁ πατριάρχης Κάλλιστος καὶ «ἡ περὶ αὐτὸν ὁμήγουρις τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων», ἀφοῦ τονίζει ὅτι ἡ ἀδελφότητα πρέπει νὰ ζεῖ «ὡς ἐν σῶμα οὗ κεφαλὴ ὁ Χριστός», ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Λαυριῶτες νὰ ἀπελάσουν ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοὺς «ὡς πρόβαρα ψωριῶντα» ὀρισμένους συμμοναστὲς τοὺς, τοὺς ὁποίους καὶ κατονομάζει, ἐπειδὴ «ἐξήγειραν στάσεις καὶ ταραχὰς... ἐπιλεησμένοι τῶν πρὸς Θεὸν συνθηκῶν καὶ ὧν ἐπηγγείλαντο ὑποσχέσεων ἐν τῇ ἀμφιάσει τοῦ μοναχικοῦ σχήματος» καὶ προκάλεσαν μεγάλη σύγχυση, τόσο στὴν ἀδελφότητα ὅσο καὶ στὴ φήμη τῆς Λαύρας, μετὰ σκοπὸ νὰ ἐπικρατήσῃ πάλι ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια²³. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κάλλιστου γιὰ τὴ Λαύρα ἦταν μεγάλο, ἀφοῦ, πρὶν ἀπὸ τὴν Ἰβήρων, ὑπῆρξε γιὰ λίγο Λαυριώτης²⁴.

Μετὰ «σιγιλλιώδες γράμμα» τοῦ Ἰουλίου 1360 ὁ Κάλλιστος ἐπιβεβαιώνει δύο «προστάγματα» τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγου, ποὺ δὲ σώζονται, μετὰ τὰ ὁποῖα ὁ τελευταῖος «δέδωκε» στοὺς Λαυριῶτες τρία μετόχια στὴ νῆσο Ἰμβρο, τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ὀνομαζόμενο «Καλάμιον», καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὀνομαζόμενο «Καστελινόν», καθὼς καὶ τὴ γῆ τοῦ Βασιλοδιακόνου καὶ τὸ ἀμπέλι τῆς Ὁξειδοῦς, τὰ ὁποῖα θὰ κατέχουν «δεσποτικῶς καὶ ἐλευθέρως... ὀφείλοντες ἀποδιδόναι...» στὸν κατὰ καιρὸ πατριαρχικὸ ἔξαρχο γιὰ τὴν Ἰμβρο τὸ «κανονικόν»,

21. Βλ. *Pantocrator*, ἀριθ. 4, σσ. 76-78· πρβλ. Πάροδος, *ὄπ.π.*, ἀριθ. 6, σσ. 34-35.

22. Βλ. Darrouzès, *Regestes*, ἀριθ. 2405, σσ. 334-335.

23. Βλ. P. Lemerle – A. Guillou – N. Svoronos – D. Papachryssanthou, *Actes de Lavra III*, de 1329 à 1500, Παρίσι 1979, ἀριθ. 135, σσ. 54-56 μετὰ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφία.

24. Βλ. P. Lemerle – A. Guillou – N. Svoronos – D. Papachryssanthou, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ S. Ćirković, *Actes de Lavra IV*, études historiques – actes serbes – compléments et index, Παρίσι 1982 [στὸ ἐξῆς: *Lavra IV*, σσ. 35 & 38.

φυσικά μόνο για τὰ τρία μονύδρια-μετόχια²⁵.

Ένα άλλο θέμα πού αντιμετώπισε ὁ Κάλλιστος εἶναι ἡ χειροτονία τοῦ Λαυριώτη μοναχοῦ Μωυσῆ Φακρασῆ. Στὰ τέλη τοῦ 1362 ἕως τις ἀρχές τοῦ 1363 ὁ Κάλλιστος μέ γράμμα του («ἔγραψεν») ἐπισημαίνει στοὺς μοναχοὺς τοῦ ἹΑθω «ἵνα μὴ προβιβασθῆ εἰς ἱερωσύνην» ὁ μοναχὸς Μωυσῆς Φακρασῆς. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ κατέληξε ὕστερα ἀπὸ «λαλούμενα ἐγκλήματά τινα κατὰ τοῦ μοναχοῦ Μωυσέως», χωρὶς ἀνάκριση καὶ ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου²⁶.

Ὁ Φακρασῆς στὰ τέλη τοῦ 1364 ἕως τις ἀρχές τοῦ 1365 προσφεύγει στὸ διάδοχο τοῦ Κάλλιστου Φιλόθεο (προφανῶς περιέμενε τὴν ἀλλαγὴ), ἐπικαλούμενος πλημμελῆ διαδικασία. Ὁ Φιλόθεος «γραφὴν ἀπολύει» πρὸς τοὺς κατήγορους τοῦ Μωυσῆ, γιὰ νὰ παρουσιασθοῦν ἐντὸς ἐξαμήνου στὸν πατριάρχη, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξουν τις κατηγορίες τους²⁷.

Ἡ ἐξάμηνη προθεσμία παρῆλθε ἄπρακτῆ καὶ ὁ Φιλόθεος, παλιὸς Λαυριώτης, στέλνει στὰ τέλη τοῦ 1356 ἕως τις ἀρχές τοῦ 1366 «γραφὴν» μέ τὸ καλογέρι του στὴ Σύναξη τῆς Λαύρας γιὰ νὰ τὸν ἐνημερώσει σχετικὰ. «Ἐναφοραὶ πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα πέμπονται τοῦ τε τιμιωτάτου καθηγουμένου τῆς ἱερᾶς Λαύρας καὶ λοιπῶν ἀξιολόγων ἀνθρώπων, ἀνέγκλητον τὸν ἀνθρώπων μαρτυροῦσαι, καὶ μηδαμῶς εἰδέναι τούτους, τί τὸ κωλύον αὐτὸν εἰς ἱερωσύνην προβῆναι»²⁸.

Στὴ συνέχεια ὁ πατριάρχης γράφει στὸν πνευματικὸ πατέρα τοῦ Μωυσῆ καὶ μέ ἐπιτίμιο ἀφορισμοῦ ζητεῖ νὰ τοῦ πεῖ «ὄσα γινώσκει κατ' αὐτοῦ». Ἄλλὰ κι αὐτὸς ἀπάντησε («ἀντέγραψε») «καὶ ὄσα ἔλεγεν, οὐδόλως ἦσαν ἐμποδιζόντα τοῦτον εἰς ἱερωσύνην ἀναχθῆναι»²⁹.

Τέλος, ὁ Φακρασῆς ζητεῖ νὰ ἐξομολογηθεῖ στὸν πατριάρχη καὶ ἔτσι, μετὰ ἀπὸ ἐνδελεχῆ ἐξέταση τῆς ὑπόθεσης, ὁ Φιλόθεος μέ «σιγιλλιωδὲς γράμμα» τοῦ Μαΐου 1369 ἀποφαίνεται ὅτι «μηδὲν αὐτῷ ἐμποδῶν γενέσθαι πρὸς τὴν ἱερωσύνην»³⁰.

Στὸ περιθώριο τοῦ κειμένου εἶναι γραμμὴν ἡ ἀκόλουθη σημείωση:

«† Ἀπηλείφθη ὡς ψευδῆς ἢ λεγομένη αὕτη ἀθώωσις, ὅτι ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης κύρ Κάλλιστος καλῶς διέγνω, μὴ προβῆναι αὐτὸν εἰς ἱερωσύνην.

25. Βλ. *Lavra* III, ἀριθ. 138, σσ. 72-74· πρβλ. *ὄπ.π.*, IV, σ. 149.

26. Βλ. *MMI*, ἀριθ. CCCXIII, σ. 572, στίχ. 1-7· πρβλ. Darrouzès, *Regestes*, ἀριθ. 2447, σ. 376.

27. Βλ. *MM*, *ὄπ.π.*, σ. 572, στίχ. 9-σ.573, στίχ. 1· πρβλ. Darrouzès, *ὄπ.π.*, ἀριθ. 2472, σσ. 395-396.

28. Βλ. *MM*, *ὄπ.π.*, σ. 573, στίχ. 2-10· πρβλ. Darrouzès, *ὄπ.π.*, ἀριθ. 2505, σσ. 423-424.

29. Βλ. *MM*, *ὄπ.π.*, σ. 573, στίχ. 11-14· πρβλ. Darrouzès, *ὄπ.π.*, ἀριθ. 2536, σ. 449.

30. Βλ. *MM*, *ὄπ.π.*, σσ. 572-573· πρβλ. Darrouzès, *ὄπ.π.*, ἀριθ. 2550, σσ. 464-465 καὶ *Lavra* IV, σ. 38.

Ἄλλα και ἡ ἔξομολόγησις αὐτοῦ ψευδῆς ἦν· ὑπὲρ γάρ τὰ τεσσαράκοντα ὦν και εἰς ἱερωσύνην ἔλθειν σπουδάζων, ἃ ἐβούλετο, ἐκεῖνα και ἔξομολογήσατο, ὑπέκρυψε γάρ, ὅτι τὸ μοναδικὸν ἀπεδύσατο σχῆμα και κατὰ κοσμικοὺς διῆγε, και ὅτι ὤμοσε, μηδέποτε ζητῆσαι ἱερωσύνην, ἵνα τὰ ἄλλα πάντα διὰ τὸ πλῆθος ἐάσωμεν.†»³¹.

Ἁ ἅγιος πατριάρχης εἶχε δίκαιο. Και ὅπως προκύπτει ἀπὸ «ἔνταλμα ἔξαρχικὸν» τοῦ Φιλόθεου τοῦ Μαΐου 1371 ὁ Μωυσῆς ἦταν ἀκόμη μοναχός³².

Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ὁ πατριάρχης Κάλλιστος, πρὶν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1363, ἀπένειμε μὲ σιγίλλιο στὴ μονὴ Παντοκράτορος τὸ πατριαρχικὸ status και ἐπικύρωσε τὸ τυπικὸ της, ἔγγραφο ποὺ χάθηκε κατὰ τὴ διάρκεια πυρκαγιᾶς. Ἡ ἀπονομὴ αὐτὴ φαίνεται πὺς ἔλαβε χώρα κατὰ τὴν ἴδρυση τῆς μονῆς, ἔγινε δηλαδὴ πατριαρχικὸ σταυροπήγιο, ποὺ τελοῦσε ἀποκλειστικὰ κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχου, ὁ ὁποῖος μόνος μνημονευόταν και εἰσέπρατε τὸ «κανονικόν». Ἁ τοπικὸς ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ δὲν εἶχε κανένα δικαίωμα, οὔτε κἂν νὰ εἰσέλθει στὸ μοναστήρι χωρὶς τὴ συγκατάθεση τοῦ ἡγουμένου. Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἡ καθιέρωση τοῦ καθολικοῦ ἀπὸ τὸν πατριάρχη γινόταν μὲ τὴν τοποθέτηση στὰ θεμέλια ἑνὸς σταυροῦ, ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε εὐλογήσει, θεσμὸς ποὺ ἀνατρέχει τουλάχιστον στὸν 9ο αἰῶνα³³.

Τέλος, ἐπὶ πατριαρχίας τοῦ Κάλλιστου ἰδρύθηκαν και οἱ μονὲς Σίμωνος Πέτρας και ὁσίου Γρηγορίου³⁴.

Συμπερασματικά, ὁ Κάλλιστος ἀντιμετώπισε τὸν Ἱερό Τόπο ὡς παλιὸς ἀγιορείτης, ἀλλὰ και ὡς ἄνθρωπος λόγιος, προικισμένος μὲ πολλὲς ἀρετὲς και προτερήματα και πρὸ πάντων μὲ ἔνθεο ζῆλο. Εἶναι, ἄλλωστε, πολὺ φυσικό, ἐπειδὴ γαλουχήθηκε στὸν Ἱερό, νὰ εἶχε σχηματίσει ὄχι μόνον προσωπικὴ ἀντίληψη τῆς κατάστασης, ἀλλὰ και προσωπικὲς σχέσεις, δεδομένα ποὺ ἐμφανῶς τὸν ἐπηρέασαν στὶς ἀποφάσεις του. Ἡ ἱστορία ἀπέδειξε ὅτι ἦταν μέγας εὐεργέτης τοῦ Ἱεροσ. Κοιμήθηκε στὶς Σέρρες τὸ 1363/4³⁵.

31. Βλ. *MM*, ὄπ.π., σ. 574.

32. Βλ. Darrouzès, ὄπ.π., ἀριθ. 2618, σσ. 521-522.

33. Βλ. *Pantocrator*, ἀριθ. 23, σσ. 156-163 («γράμμα» πατριάρχου Ἀντωνίου Δ', τοῦ Ἀπριλίου 1396) μὲ τὶς ἐκεῖ σημειώσεις και παραπομπὲς· ἰδιαίτ. σ. 161, στίχ. 5-6: «ἐγγράφως ἐξετέθη παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου και αὐοιδίμου πατριάρχου κυροῦ Καλλίστου, παρ' οὗ δὴ και ἡ μονὴ καθιέρωται, και τὴ μονὴ προσετέθη οἷα τὶς κανὼν και τύπος τοῖς ἐφεξῆς, ἀπώλετο δὲ... πρὸ καιροῦ ἐμπρησμοῦ ἐπισυμβάντος αὐτῆ...»· πρβλ. Πάρδος, *Παντοκράτορος*, ἀριθ. 25, σσ. 79-82 και 28, σσ. 88-90.

34. Βλ. Γεδεών, *Πατρ. Πίνακες*, ὄπ.π.

35. Βλ. Ioannis Cantacuzeni, *Eximperatoris Historiarum*, τόμ. III, Βόννη 1832, σ. 360 ἐπ.· Γεδεών, *Πατρ. Πίνακες*, ὄπ.π.· Εὐάγγ. Γ. Στρατιῆς, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών*, εἰσαγ. Π. Κ. Σαμαράη, Σέρρες 2000, σσ. 79-80 και Γόνης, *Κάλλιστος*, σ. 103.